

„Őrtorony a Sárvíz mellett..”

Képek a sárszentmiklósi evangélikusság életéből

„Órtorony a Sárvíz mellett...”

Képek a sárszentmiklósi
evangélikusság életéből

„Órtorony a Sárvíz mellett...”

Képek a sárszentmiklósi evangélikusság életéből

Szerkesztette:

Böjtös Attila és Jákob Zoltán

Kiadó:

Bogárd és Vidéke Lapkiadó és Nyomda

Sárbogárd

2010

ISBN 978-963-9846-33-3

Tartalom

<i>Előszó.....</i>	<i>4</i>
<i>A gyülekezet születése</i>	<i>7</i>
<i>A templomépítés időszaka.....</i>	<i>14</i>
<i>A szépülő templom</i>	<i>26</i>
<i>A virágzó gyülekezet.....</i>	<i>30</i>
<i>A háború vihara és az újjáépítés</i>	<i>38</i>
<i>A mai órállók.....</i>	<i>44</i>
<i>Felhasznált irodalom.....</i>	<i>50</i>

Előszó

„Mert példázatra nyitom számat,
ősrégi titkokat akarok hirdetni.
Amiket hallottunk és tudunk,
mert őseink elbeszélték nekünk,
nem titkoljuk el fiaink elől,
elbeszéljük a jövő nemzedéknek:
az Úr dicső tetteit és erejét,
csodáit, amelyeket véghez vitt”

(Zsoltárok könyve 78, 2-4)

„Ha az ember Budapestről Pécsre utazik s elnézegeti a tovatűnő tájakat, Sárbogárdot elhagyva kitárulkozik előtte a Sárvíz vadvirágos világa. A messzeségbe tűnő halastavak, hajladozó nádtengerek, s mocsárvilág színpompás virágai, a vakítóan világító, bódító illatot árasztó vadrepcés tájak. Szép világ. De kevesen tudják, hogy Sárbogárd után Sárszentmiklóson, távol a vasúttól, akácfákkal körülövezett faluban van e vidék egyetlen evangélikus temploma. A szétszórta élő evangélikusok testvéri találkozóhelye és lelki otthona.

Százhárom évvel ezelőtt építették fel imádkozó és dolgozó kezű elődök. A falu utolsó házában levő imateremből vonulhattak be a falu középontjába és ott építették fel terméskőből a templomot. [...] Száz éve áll itt a sarkon. Száz éve mennek el előtte ifjak, vének. Száz éve köszönti az érkezőket, és búcsúztatja a távozókat. Száz éven keresztül vésődik bele a sárszentmiklósiak szívébe, lelkébe. Száz éven keresztül tárja szét kapuit és hívja magához az Istent keresőket. Látott történelmi viharokat és csendes építő éveket. Ágyúk, tankok dübörögtek el mellette, ő pedig csendesen várta az ígéretes jövődőt. Viharok tépdesték, ékességeit tördelték, de ő

lelkeket igyekezett csendesíteni és egymásnak örök hűséget fogadó párokat bocsátott ki kapuján. Áldott épület. Hallgatta sóhajainkat, énekeinket és imádságainkat. Egybegyűjtötte a szétszórtan élőket, hogy testvéri szeretetben találkozzanak. Múltról, eleinkről beszél és jövődőt épít. Áldott épület. Őseink beleépítették verejtéküket, könnyeiket, álmaikat, vágyonukat.”

Pálffy Mihály

(Részletek a „Forró nyár volt Sárszentmiklóson” és az „Órtony a Sárvíz mentén” című cikkekből)

„Örömnépet ültök, templomotok száz éves fennállásának és felszentelésének magasztos ünnepét. A harangok messze hangzó ércnyelve hívott benneteket az Úrnak szent házába. Örömtől repeső szívvel, buzgó lélekkel léptétek át annak küszöbét, így szólva a zsoltáríró szavaival. „Nyissátok meg az igazság kapuit, hogy azokon bemenjek és dicsérjem az Urat.” Ez az Úrnak kapuja, igazak mennek be azon. „Boldogok akik éheznek és szomjúhozják az igazságot, mert ők megelégtetnek” De vajon tudjátok-e, átértitek-, hogy mi is tinétek a templom, az Úrnak szent háza? A többek közt nem más, mint egy kiaknázzhatatlan bányá. Nem elég, hogy büszkén rámutassatok e templomra, amelyet hitelődeitek áldozatkészséggel, nagy fáradtsággal, hitbuzgósággal építettek. Nem elég az, hogy azt most közös erővel, munkával Isten dicsőségére megújítottátok, hanem legyen e templom néktek továbbra is az a bányá, melyből a hitbuzgóság, istenfélelem színaranya, az egyház szeretete, evangélikus vallásunkhoz hű ragaszkodás becses ékkövei mindig gazdagabb mértékben kerüljenek napvilágra. Legyen lelki kincstartó, melyből a földi vándor minden alkalommal üdülést, kitartást, lelkesedést merít az élet küzdelmeihez. Ha ezeket mindig szem előtt tartjátok, szívetekben forgatjátok, így éltek és cselekedtek, úgy tapasztaljátok majd, hogy jó az Úr hozzátok és örökkévaló kegyelme.”

Haniffel Sándor

(Részlet a templom 100 éves évfordulójára írott köszöntőlevélből)

A sárszentmiklósi evangélikus iratok egy része az idők folyamán elveszett. Mégis maradtak olyan értékes feljegyzések, amelyekből szépen rajzolódik ki a közösség története és arculata. Ilyen fontos dokumentum Bélyd Károly leírása a templomépítésről, melyet kétszer is megírt, s mindkettő püspöklátogatásra készült. Az első Karsay Sándor 1868-as, a második bővített változat Gyurátz Ferenc 1897-es látogatására. Ugyanilyen súllyal bír Haniffel Sándornak a feljegyzése, amely a századforduló és az 1. világháború alatti és utáni helyzetet örökíti meg. További érdekes adalékokat tartalmaznak Pálffy Mihály tiszteletes cikkei és egyháztörténeti írása. Ezek a dőlt betűs részek szolgálnak vezérfonalul a mai olvasónak az események követésében.

A gyülekezet születése

A Sárvíz mellett fekvő Sárszentmiklós már a középkorban létező település volt. Nevét 1324-ben említik először az írásos források, 1332-ben – lakóira utalva - Bessenyő Szentmiklós alakban. A falu ekkor a veszprémi püspök tulajdonában állt. A török hódoltság időszakában lakói elpusztultak vagy elmenekültek, csak nagyon kevesen maradtak itt. Egy 1563-as említés mindössze 4 házról számol be. A megüresedett helyre rácok jöttek. 1650-ben a Zichy család tulajdonába került a falu, amelyet ténylegesen a törökök elvonultával tudtak

csak hasznosítani bérlők útján. 1740-től Frendel György mintegy 25 éven át bérelte a pusztát. Evangélikus lévén szülőföldjéről, Pozsonyból és annak környékéről hívott Miklóstra lutheránus családokat. Velük 1763. február 1-én kötött szerződést, melyben meghatározta a telkek nagyságát a hozzátartozó földekkel, az adófizetés és a robot jellegét. A letelepített 49 család kisebb része volt csak magyar, nagyobb fele szlovák, német és horvát nemzetiségű.¹ Erről a családnevek is árulkodnak: Ódor Péter, Adorján Ferencz, Barabás Benedek, Katona Ferencz, Kovács Ferencz, Kopa György, Vrana György, Brész József,

¹ Sárbogárd város története – 253.p. 256.p.

En alább irt Frendel György
 tudtára mindeneknek a kiknek a
 Szent Miklósi pusztának Impropriet
 megszálltása végett itten letelepe
 eddig is letelepedett lakosoknak íb
 at tettem is hogy mindenek iránt

majusokat kötelestek nevezet szerint egymint
 Odor Péter Tórmeg István
 Adorján Ferencz Kosa Mihály
 Barbus Benedek Szlonek Márton
 Katona Ferencz Rehák Pál
 Kovács Ferencz Kupkovicz György
 Kopa György Vinkrálek Mátyás

Kalauczy István, Bereczki József, Siák Ferencz, Klár Ferencz, Tauz György, Tórmeg István, Kosa Mihály, Szlonek Márton, Rehák Pál, Kupkovicz György, Vinkrálek Mátyás, Orova József, Hemeta Márton, Sramo György, Grán Mihály, Gorongecz János, Danek Márton, Fridrik Sikheb, Erst Péter, Albecker Berngard, Kovács Mihály, Dobos István, Ehász Mihály, Merka Márton, Csek György, Gönpördi Mihály, Zamazal János, Rác Mihály, Boczor János, Travnyik György, Travnyik János, Merka Ádám, Eszterák György, Vadász György, Sárdivai Márton, Visnyoczky József, kis Mihály Ferenczi János, Barnaji István, Ion Miklós, Erst Péter Horvát Istvánné² Ez a kis közösség alkotta az első evangélikus gyülekezetet. A telepesek gyermekeik számára Záborszky Sámuel bikácsi jegyzőt hívták meg iskolamesternek.

Mikor aztán 1765 körül Frendel bérlete lejárt, Zichy gróf nem hosszabbította meg a bérlő családjával a szerződést. A falu új bérlője egy Vas megyei testvérpár Vajda Ferenc és Vajda Miklós lett. Mivel katolikusok voltak, elsősorban hittestvéreik letelepítését szorgalmazták. Ennek következményeként az evangélikusok fele Bácskába költözött, s 24 család maradt Miklóson. Az evangélikus lakosok helyzete 1769-ben még inkább nehezült. Ekkor alapította meg Zichy János gróf a római katolikus plébániát. Záborszkyknak el kellett hagynia hivatalát, s tanítványainak katolikus iskolába kellett járni. Az egyházi szolgáltatásokért járó díjat, a stólat a hívek a plébánosnak is kötelesek voltak megfizetni. A helyzeten javított az 1781-es Türelmi Rendelet, de még inkább az 1790/1791. évi XXVI. törvénycikk, melynek pontjai sok régi sérelmet orvosoltak. Lehetővé tette a teljesen nyilvánt

2 Frendl György kontraktusa

nos vallásgyakorlatot, megszüntette a plébánosoknak járó stólafizetési kötelezettséget. Ez tükröződik az 1791-es helyi történesekben is: a gróf feleségének³ segítségével imaház, paplak és iskola épült. Visszahívták az elűzött Záborszkyt is, ő azonban kis idő múlva elköltözött és Csákváron telepedett le. Hivatalát mások vették át: Pohlen János,⁴ Tiringner György és egy ismeretlen pozsonyi tanító, Tausz János és Krausz Péter (takácsmester). Megjegyzendő, hogy Bélyd a német nyelvű nyomtatott körlevelében az 1792-re helyezte a gyülekezet megalakulását, melyet közlése szerint 7 német telepes alapított.

Az első anyakönyv

A szépen gyarapodó gyülekezet 1799-ben kapott lelkészt Mezybrodsky István⁵ személyében. A papi családból származó lelkész előtte oskolamesterként működött Tabon (1779-80) és Keszőhidegkúton (1782-84). Ezután lelkésszé szentelték és apja mellett szolgált Öskün. Édesapja halála után Kötcсэн (1787-91), majd Ecsenyben (1791-95) pap. A továbbiakban a Dunántúli Evangélikus Egyházkerület püspöke, Nagy István hívta maga mellé segédlelkészül. A Sárszentlőrincen székelő püspök nagy gondot fordított arra, hogy a betelepült német ajkú gyülekezetek lelkészt kapjanak. Így kerülhetett ide

-
- 3 Zichy Jánosné jótévedője volt az evangélikusoknak. Az építkezésnél nyújtott segítségén túl, Mezybrodsky kérésére többször juttatott adományként 2 pozsonyi mérő búzát, 2 pozsonyi mérő árpát az uradalmi magtárból és 20 forintot.
 - 4 Pohlen János 1789-1792 között a paksi gyülekezet tanítója volt. Sárszentmiklósról 1800-ban került. (Sólyom Károly: Egy evangélikus gyülekezet a Duna partján- 228 p.)
 - 5 A felvidéki származású család első ismert alakja Mezybrodsky Teofil. 1713. március 23-án született a Pozsony vármegyei Modorban. Tanulmányait szülőfalujában, Pozsonyban, Sopronban, Győrben és Wittenbergben végezte, ahol magisteri fokozatot is nyert. Hazatérve Nemescsón (1740-42) és Modorban (1742-28) volt iskolamester. 1748-ban szentelték pappá és Öskün szolgált 1784-ig. Mindhárom fia lelkészi pályát választotta hivatásául. Pál nevű fia lett az első paksi, testvére István pedig az első sárszentmiklósi evangélikus lelkész. (u.o. – 252 p.)

Mezybrodszky István. Nagy munka várt rá: a gyülekezet összefogása, a lelki élet megszervezése. Ő kezdte el az anyakönyvek vezetését 1799-ben. Az anyagyülekezetben ekkoriban 28, a szórványokban 25 házaspár élt, összesen 256 lélek. A századfordulón mozgás indult meg, némely evangélikus családok elköltöztek, mások viszont épp ekkor telepedtek le Miklóson. 1814-ben - mikor az összlétszám már 300 körülire nőtt -, Kis János püspök látogatta meg a gyülekezetet. Ez alkalommal hívta fel a figyelmet az egyházi épületek rossz állapotára. Felújításukra gyűjtés indult, amibe más gyülekezetek⁶ is bekapcsolódtak, ennek eredményeképp a következő évben renoválták a paplakot és az imaházat. Falait megemelték, új tetővel látták el, és egy kis szobát is tapasztottak hozzá, ez lett az iskola. Előtte ugyanis a lelkész szobájában folyt a tanítás.

Mezybrodszky egyéb ténykedéseiről kevés feljegyzés maradt ránk. Annyi azonban érezhető, hogy születő gyülekezetének tekintélyt és elismerést szerzett. Mutatja ezt az a tény, hogy gyülekezete segítséget ő maga pedig javadalmat kapott alkalmanként az uradalomtól. E tisztelet megalapozásában része lehetett azoknak az eredményes tárgyalásoknak, amelyet harangozási és temetkezési ügyekben folytatott a katolikus plébánosokkal, valamint Milusin Miklós székesfehérvári püspökkel. Mezybrodszky 1831-ben halt meg, több mint három évtizedes szolgálata után kolerában. Utóda Mérnyi Sámuel⁷ lett, aki előző szolgálati helyén Dunaföldváron sok kívánni valót hagyott maga után. Ahogy a jelentés írja:

6 1814-ik év Augustus havában Főtisztelendő Kiss János Superintendens [=püspök] úr is meglátogatván a gyülekezetet, úgy találta, hogy az ima ház és pap lak nagyon pusztuló félben volna, intette hát a gyülekezetet hogy mindent építsenek át, a gyülekezet és a történető építkezésre pedig felügyelőül Tdó Balassa János [Sár] Szt. Lőrinti lelkész urat nevezte ki. De mivel a gyülekezet pénztárában semmi sem volt, a fent nevezett felügyelő Úr biztatása folytán, könyörödományok gyűjtése végett a gyülekezet akkori curatora [=felügyelője] Múka György küldetett el a Tolna-Baranyai Esperességbe. Az eredménye a gyűjtésnek lett 90 R.ft. Adott pedig Szt.Lőrintz 15 ft. Györköny 10 ft, a többi gyülekezetek 4-5 frtot. (Béldy Károly közléséből)

7 A Dunaföldvári Evangélikus Gyülekezetben 1830-1832 között működött. Az ottani gyülekezet történetében Merinyi Sámuel névalakban említik. (www.dunafoldvar.lutheran.hu)

„Ez ott is gyűlölt és meg utált levén már, itt való maga viselete által sem nyerhetvén meg híveinek hajlandóságokat, más fél évi itt léte után letetett, sürgetvén ezt mind az Ecclesia [=gyülekezet] mind a Senioratus [=espresség] az 1833 esztendőn Csöngén tartatott Superintendentialis [=egyházkerületi] gyűlésen.: hagyván a gyülekezetett legnagyobb háboruságban.”

A gondok mielőbbi orvoslására a püspök 4 jelöltet ajánlott a gyülekezetnek. Közülük a külföldi tanulmányútról hazatért Schneiker Jakabot⁸ választották meg. Őt 1833. szeptember 4-én szentelték fel Sopronban és még ugyanabban a hónapban el is foglalta hivatalát Sárszentmiklóson. Hogy mivel szembesült, azt ő maga így fogalmazta meg:

„Hivatalának mindjárt kezdetén látta annak terhes voltát. Az oskola tanításban magában nem, de annál inkább találta azt az oskolában amelyben azt véghez vinni kellett. Becsületes lakás nem léte miatt itt-hon való asztal tartásáról nem is gondolkodhatott, hanem első esztendőben ugyan az Uraság kovátságához második évben a vendégfogadóshoz kellett délben estve járni, a mely mivel mind ketten távol esnek reá nézve kivált esős időben, nem más mint alkalmatlan lehetett. A távol pusztákra való elhivatás beteghez s.t.b. oskola tanításra nézve nem más mint káros lehetett ; annyival inkább mivel T.Mérnyi Úr alatt , mint szinte T. Mezybrodszky Úr halála után volt egy téli vacantia [=üresedés] miatt a gyermekek midőn őket kezemhez vevén alighogy a Miatyánkot tudták Illyen környül állások közt viselvén hivatalomat 2 esztendeig tanátsosnak tartottam arról lemondani s egy oly élet nemet választani magamnak melyben nagyobb körben munkálkodhatnék felebarátainknak javokra, s talán kedvezőbb sorsot is szerezhetnék magamnak. Jelentést tettem szándékomról Főtiszt. Kiss János Superintendens Urnak, s engedelmet kaptam rá miután Septbr 27-én 1835-ben két esztendeig volt hallgatóimtól búcsut vettem s most már a Pesti universitásban [=egyetemen] fogom az orvosi tudományt tanulni.”

8 Schneiker Jakab 1811. január 29-én született Gyöngön. 7 évesen már a gyöngyi gimnázium tanulójaként van bejegyezve a tanári testület jegyzőkönyvébe, jól lehet általában 10 évesen kerültek a gyermekek az intézménybe (Szilágyi Mihály-Gaál Attila: Gyöng – Száz magyar falu könyvesháza sorozat -152 p.). 1866. július 2-án halt meg Varsádon.

Am elhatározásával ellentétben Schneicker mégsem az orvosi pályát választotta hivatásának, hanem a lelkészi szolgálatot folytatta: 1835-től Varsádon lett segédlelkész, 1840-1844 között Kötcsén lelkész, végül 1844-től 1866-ban bekövetkezett haláláig Varsád lelkésze. Ezenközben 1858 és 1863 között a tolna-baranya-somogyi egyházmegye esperesi tisztét is betöltötte. A miklósi gyülekezet iránti szeretetét fejezi ki azonban az, hogy hagyatékában 409 forint 87 krajcárt hagyott a templomépítő közösségre. Schneiker Jakabot Stoller Ferenc követte a papi hivatalban. 6 éves működése alatt elődje munkáját lerontotta, sőt gondatlansága miatt adósságokba keveredett s kalandos módon távozott gyülekezetétől: „*A hitelezőktől minduntalan háborgattatva öröksége meghozásának előadásával távozott el felelőségétől és 3 gyermekeitől Sárvarra rokonaikhoz – de miután vagyonától Veszprémnél vigyázatlansága által valamely korcsmában megfosztatott, pénz nélkül nem mert vissza jönni. A gyülekezet és családja napról napra várták őt, de hiába. És így majdnem három fertály [=negyed] esztendeig a gyülekezet megint pap nélkül volt.*”

A feszült helyzetet a vágódi lelkész-tanító, Esztel Sámuel⁹ megválasztása oldotta meg. Kis János püspök három jelöltje közül ő kapta meg a gyülekezettől a meghívást. Négy napos út után 1844 májusában Pünkösöd első napján foglalta el új állomáshelyét. Minden erővel pótolni próbálta elődje hanyag munkáját. Elsőként a hiányos anyakönyvek adminisztrációját tette rendbe, „*az imitt-amott talált kis czédulákról*”. Ideje alatt csatolták át 1851-ben az eklézsiát a Fejér-Komáromi Egyházmegyéhez. A gyülekezet iránti megbecsülést mutatja, hogy 1859-ben a Zichyek 20 hold földet, a lelkész és 10 hold földet adományoztak a tanító számára. Ezenfelül helyet kapott az evangélikusság a falu végén templom és iskola építésre, bővítették a lelkészlakot és kerítést húztak köré. Ugyanennek az évnek az eseménye volt az is, hogy

9 Esztel Sámuel idekerülése előtt a (a mai Ausztriához tartozó) nyugati országokban működött: Alhón (Markt Allhau) segédlelkészként 1833-1835, Ókörtyélyesen (Eltendorfban) lelkész-tanítóként, 1835-1838, majd Óribükösödön (Buchsachsen) 1838 januárától az év őszéig. Ezt követően kerülhetett Vágodra (Holzschlag). A sárszentmikósi időszak után Pusttavámon szolgált az 1876-ban bekövetkezett haláláig. (www.markt-allhau-evang.at)

„T[isztelen]dó Estel Sámuel idejében az ág. evang. és az ev. ref.¹⁰ atyafiakkal szerződésileg egyesültek az iskolára nézve és iskola tanító tartásra nézve. Első rendes iskola tanítója volt Szalai Pál de a ki egy évi itt léte után Pálfára hivatott meg tanítónak 1860-ban év őszén. Az iskolaházat közös erővel a reformátusok iskola telkén építették fel úgy a hogy építő mester nélkül 800 frt költséggel; de ennyi költség mellett a célznak megfelelőbb és a tanítóra nézve is kényelmesebb épületet lehetett volna felépíteni.”

A reményteljes és szép kezdeményezés azonban egy évtized múltán zsákutcába jutott. Az 1870-es évek elejére feszültté vált a viszony a reformátusokkal. Szerették volna ugyanis, ha az evangélikusok többet vállalnak a tanító fizetésében, hiszen ő egyúttal a kántoruk is volt. Éveken keresztül folyt a vita a tanító és az iskola ügye körül, míg aztán 1880-ban a két egyház iskolája különvált. Mivel a közös iskola a reformátusok telkén épült, ezért 300 forinttal váltották meg az épületet evangélikusoktól, akik 1882-ben tudtak épületet vásárolni az iskola és a tanító számára.

Visszatérve az 1859-es esztendőhöz, ekkor lelkészváltásra is sor került. Esztel Sámuel Pusztavámra, az ottani Malatidesz Sándor¹¹ helyettes lelkész pedig Sárszentmiklóásra került. Munkálkodásáról sajnos nemigen maradt fenn adat. Rövid ideig, mindössze három évig pásztorolta a gyülekezetet, ugyanis 1862 szeptember 6-án elhunyt. A gyülekezet ismét lelkész nélkül maradt több mint egy évig.

10 Az „ágostai hitvallású evangélikus” vagy a hivatalos „Magyarországi Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház” megjelölés az evangélikus egyházak egyik legfontosabb iratárs, az 1530-as „Confessio Augustana”-ra, az Augsburgi Hitvallásra utal. A református egyház akkori hivatalos nevének rövidítése: Az Evangélium Szerint Reformált Magyarországi Keresztyén Egyház (1881. debreceni alkotmányozó zsinat)

11 Malatidesz Sándor apja, Malatidesz Dávid több mint négy évtizeden keresztül (1812-1858) állt a pusztavámi gyülekezet élén. Tőle vette át a szolgálatot fia, akit egy év múlva a sárszentmiklósiak hívtak meg lelkészüknek. 1821 október 7-én született Pusztavámon, vagy ahogyan akkoriban nevezték Ondódon. Fiatalon, 41 évesen hunyt el., saját család nélkül, ezért olvashatjuk sírkövén azt a feliratot, hogy halálát „kesergi négy testvére”.